

WALDAPFEL JÓZSEF

IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁSUNK HELYZETE ÉS FELADATAI

A magyar irodalomtörténet művelői a Magyar Tudományos Akadémia mostani nagygyűlésének keretében tartják első kongresszusukat. Ennek a kongresszusnak egy ülése világirodalmi kérdésekkel foglalkozik, kettő egy-egy nagy magyar író körüli problémákkal, a többi vitaülés a magyar irodalom fejlődésének három nagy szakaszára osztva fogja konkrét részletekbe menően felmérni eddigi teljesítményeinket, hibáinkat és feladatainkat. Éppen ezért az én teendőm csak az, hogy néhány főszempontra mutassak rá, amelyek helyzetünk tudatosításában segíthetnek, amelyek kutatási tervünk készítésében is vezettek. Sztálin szerint a tervek elkészítése csak kezdete a tervezésnek. Mennyivel inkább így van ez nálunk, akik csak most próbálkozunk a polgári tudomány anarchiájának felszámolásával, akik nemrég még úgy fogtunk tudományos tervek készítéséhez, hogy összeírtuk, ki miről hajlandó dolgozni. Terveink széleskörű nyilvános megvitatása feltétlenül nagy segítség lehet már a terv kijavításához, konkrétabb formulázásához is.

Mikor tudományunk fejlődését akarjuk értékelni, tervünk célkitűzéseit tudatosítani, lenyűgöző erővel tolnak tudatunkba azok a feladatunk súlyosságát megvilágító, s ugyanakkor munkára lelkesítő nagyszerű szavak, amelyeket Sztálin a szovjet tudósokhoz intézett. Azt a tudományt élte, »amely nem határolja el magát a néptől, nem tartja magát távol a néptől, hanem kész szolgálni a népet, kész átadni a népnek a tudomány minden vívmányát, amely a népet szolgálja nem kényszerből, hanem önként, szívesen«, azt a tudományt, »amely a tudomány öreg művelői és fiatal művelői közti szövetség érteimét, jelentőségét, mindenható erejét felfogja, amely a tudomány valamennyi kapuját önként és készséggel tárja ki országunk fiatal tudományos erői előtt és lehetőséget ad nekik arra, hogy meghódítsák a tudomány legmagasabb csúcsait, amely elismeri, hogy a jövő a tudomány fiatalságáé« és végül azt a tudományt, »amelynek művelői, noha a tudományban kialakult hagyományok erejét és jelentőségét átértik és tudományuk érdekében hozzáértően ki is használják, mégsem akarnak hagyományok rabjává lenni«, azt a tudományt, »amelynek megvan a bátorsága arra, hogy a régi hagyományokat, normákat, szabályokat, összetörje, ha elavulnak, ha a haladás fékezőivé válnak, s új hagyományokat, új normákat, új szabályokat tud teremteni.«

A népet szolgáló tudomány : mit jelent ez a mi területünkön? Mennyire tudtuk eddig és akarjuk ezután népünk szolgálatába állítani, a kulturális forradalom szükségleteinek kielégítésére, dolgozó népünk és ifjúságunk nevelésére, a szocializmus építését támogató új magyar irodalom és művészet fejlődésének segítésére fordítani minden erőnket?

Beszámolóm csak a kutatás kérdéseivel foglalkozhatik. De meg kell említenem azt a hatalmas érdeklődést, amely pl. az Irodalomtörténeti Társaságtól szervezett üzemi, falusi és egyéb népművelő előadások iránt megnyilvánult, azt, hogy két hónap alatt több mint hatszáz előadást tartottak előadóink. Mutatja ez azt is, milyen fontos, hogy kutatómunkánk helyes irányban haladjon. Ennek is le kell vonnunk a tanulságait, mikor a kutatásnak a nép szolgálata szándékából folyó feladatairól beszélünk.

A múltban kitűnő kutatók foglalkoztak hosszú időn át olyan részletes feladatokkal, amelyek legfőbb érdeke az volt, hogy más nem foglalkozott velük ; a legfőbb kérdések új átgondolása helyett harmad- vagy tizedrangú kuriózumok tisztázásával vesződtünk nem egyszer. Ez a hiba még nem tűnt el egészen. Bizonyítja ezt folyóirataink tartalma is, az, hogy aránytalanul kis részben foglalkoznak a legnagyobb írók és alkotások átfogó elvi jellegű elemzésével vagy az irodalmi harcok egy-egy korra vonatkozólag központi jelentőségű kérdéseivel. Legképzettebb irodalomtörténészeink közül néhányan csak mellékesen foglalkoznak azokkal a feladatokkal amelyek legsürgetőbben merednek eléink s amelyek megoldásában rájuk is számítanunk kell.

Azt hiszem, a hibák és hiányosságok ellenére beszélhetünk haladásról, mindenekelőtt abban, hogy munkánk középpontjába került a nagy magyar klasszikusok örökségének gondozása, elemzése, értékelése, mindannak, ami bennük szocialista kultúránk fejlődése szempontjából értékes, megértetése és népszerűsítése a művészet új, hatalmas közönségének, minden szépre éhes dolgozó népünknek körében. A közelmúltban tudományunkban is, a magyar kultúrpolitika egyes területein is éppen haladó hagyományaink lebecsülésében, fel nem használásában, vagy nyílt megtagadásában mutatkoztak súlyos hibák. Mint minden téren, ebben is a Szovjetunió példája, a szovjet nép nagy vezetőinek, Leninnek és Sztálinnak tanítása volt a legfőbb segítőnk és iránymutatónk hibáink kijavításához. Révai elvtárs ismételten rámutatott arra, hogy köztünk járt szovjet emberek felhívták a figyelmet nemzeti klasszikusaink elhanyagolására.

Sztálin nyelvtudományi munkái ismét nyomatékosan felidéztek a proletkult és RAPP káros tevékenységének emlékét a nyelvtudomány terén mutatkozó jelenségekkel kapcsolatban. Ez a figyelmeztetés a Szovjetunió tudosaiban is újra elevenebbé tette az irodalmi örökség szerepének problémáját, amelynek tisztázásával a proletkult felszámolásának idején azon az elvi alapon foglalkoztak, amelyet maga Lenin dolgozott ki. Ismeretes az is, hogy Lenin kedvenc költője

Puskin volt, akit a mensevik vulgarizátorok a feudális kizsákmányolók szószólójának akartak feltüntetni, az is, hogy Sztálin a Nagy Honvédő Háborúban az orosz író megsemmisítésével fenyegetőző náci banditák agyarkodására válaszul büszkén mutatott rá Lenin és Gorkij mellett a nemesi és polgári korszak legnagyobb íróira és költőire, tudósaira és hadvezéreire, mint a szovjet nép örök büszkeségére. Az imperialistáknak a szocialista népek életére és szabad, boldog fejlődésére törő ármánykodása idején békeharcunk erősítése, népünk hazaszeretetének növelése érdekében százszorosan fontos, hogy a szocialista embert, szocialista jövőnket elénk táró nagyszerű szovjet irodalom mellett nemzeti hagyományaink legértékesebb részét egész népünk féltett és nagyrabecsült kincsévé tegyük. A Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusán Rákosi Mátyás, Farkas Mihály és Révai József egyaránt nyomatékosan mutattak rá e kérdés fontosságára, e téren elkövetett mulasztásokra.

A szocialista kultúrröfordalom szerepét a klasszikusok halhatatlanságában hadd jellemezzem Leninnek azzal az ünnepélyes és szenvedélyes jövendölésével, amelyet Tolsztoj halálakor írt le: »Tolsztojt, a művészt Oroszországban is csak elenyésző kisebbség ismeri. Hogy nagy alkotásait valóban mindenki tulajdonává tegyük, harcra van szükség, harcra az olyan társadalmi rend ellen, amely milliőkat és tízmilliókat sötétségre, elnyomásra, kényszermunkára és nyomorra ítél, szocialista forradalomra van szükség.«

A Bolsevik Párt Lenin és Sztálin vezetésével győzelemre vitte a szocialista forradalom ügyét és az ennek nyomán meginduló kulturális forradalom a szovjet nép sokmillió tömegeinek drága kincsévé tette az orosz irodalomnak és a többi szovjet nép irodalmának klasszikusait, sőt a világirodalom legnagyobb haladó íróit, köztük a mi Petőfinket is.

Klasszikus örökségünk gondozása és népszerűsítése terén a felszabadulás óta olyan sok történt, mint az egész addigi korszakban együttvéve sem. Akadémiánk és irodalomtörténéseink a legutóbbi években derekasan kivették részüket ebből a munkából, és elmondhatjuk, hogy klasszikusaink kiadása az a terület, amelyen aránylag a legtöbb eredményre tekinthetünk vissza. Néhány jellemző adat meg fogja világítani annak a fordulatnak jelentőségét, amely ezen a téren éppen Akadémiánk újjáalakulása óta történt.¹

Idestova 40 éve lesz annak, hogy a Kisfaludy Társaság elhatározta egy klasszikusaink összes műveit és más történelmileg érdekes szövegeket magába fogláló nagy Nemzeti Könyvtár kiadását. 1914-ben a sorozat hat, meglehetősen különböző értékű kötettel meg is indult. Közbejött a háború és azóta a nemzeti jelszavakkal a magyar nemzet élete ellen törő Horthy-klikk negyedszázados uralma idején nem került sor e kiadások folytatására, pedig a tervet közben a Magyar Tudományos Akadémia, az egész kapitalista világ leggazdagabb

¹ V. ö. *Anyag- és adatszolgáltatás* 1951. július: »A klasszikusok művei a nép tulajdonába mennek át.«

akadémiája örökölte. Persze, az Akadémia akkori urait néhány lelkes irodalomtörténész buzgólkodásával szemben egészen más érdekelte, mint a nemzeti kultúra legnagyobb értékeinek, a nép legjobb törekvéseit, legszebb álmait megszólaltató haladó irodalomnak megmentése és gondozása.

Akadémiánknak a Magyar Dolgozók Pártja kezdeményezésére történt újjáalakulása után az elnökség kimondta, hogy a magyar klasszikusok tudományos kiadásának elkészítését akadémiai feladatnak tekinti. Így indult meg egy évvel ezelőtt kritikai kiadásaink sorozata és az első évben Petőfi új kritikai kiadásának három kötete, Arany Összes művei első kritikai kiadásának egy kötete és Balassi Bálint Összes műveinek gyűjteménye jelent meg, a napokban készül el az Arany-kiadás II. kötete, és rövidesen követik a megkezdettek folytatásán kívül Bacsányi, Csokonai, Vörösmarty, Ady, Juhász Gyula és József Attila Összes művei. Más tudományos szövegkiadásaink közül csak Sárosy *Arany Trombitájának*, a szabadságharc e nevezetes, sokáig üldözött verses krónikájának kiadására utalok, legközelebb sajtó alá kerülő kiadványaink közül pedig Arany János *népköltési gyűjtésére* és Pálóczi Horváth Ádám *Ó- és Új ötöd-félszáz énekére*.

Csaknem az Akadémia kritikai kiadásaival egyidőben, pontosabban néhány héttel előbb indult meg klasszikusaink válogatott műveinek bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátott sorozata az Irodalomtörténeti Társaság szerkesztésében és a Szépirodalmi Könyvkiadó kiadásában. Ebben a sorozatban eddig Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Vajda János, Juhász Gyula és Tóth Árpád válogatott művei, továbbá *A falu jegyzője* és Móricz Zsigmond válogatott novellái jelentek meg.

Joggal tűnik fel a szövegkiadások és a monográfiák vagy összefoglaló művek megjelentetésének aránytalansága, sőt ez utóbbiak teljes hiánya. Ez az aránytalanság az első időben bizonyos mértékig szükségszerű volt, nemcsak azért, mert további munkánkhoz szükség van megbízható szöveg- és forráskiadványokra, hanem azért is, mert ez az a terület, amelyen aránylag több és kevésbé elfoglalt kutatóra támaszkodhattunk, ez az a feladat, amelynek végrehajtásába leginkább be tudtuk vonni azokat a régi filológus szakembereket, akik a marxista-leninista értékelésben még nem tudnak résztvenni, de akik egy részéről remélhető, hogy e feladatok teljesítése közben közelebb kerülnek a marxista-leninista tudományhoz.

De ha ez az aránytalanság egy ideig több okból természetes is, ennek is hamarosan meg kell szűnnie, hamarosan meg kell indulnia a marxista-leninista monográfiák és összefoglaló munkák sorának. Az első lépések már itt is megtörténtek. Azok közül a munkák közül, amelyek anyaguknál fogva figyelmet érdemelnek és a később elvégzendő marxista elemzést is segíteni fogják, említést érdemel Gálos Rezsőnek legutóbb megjelent Bessenyei életrajza. A legközelebbi napokban megjelenik Akadémiánk kiadásában Horváth János Kossuth-díjas akadémikusnak hézagpótló *Rendszeres Magyar Verstana*. Befejezés előtt áll

Sóter István Eötvös-, Király István Mikszáth-monografiája, készül Klaniczay Tibor Zrinyi- és Komlós Aladár Vajda-monografiája.

A legsürgetőbb igény népünk legkülönbözőbb köreiből, valamint a népművelés és a közoktatás kultúrforradalmunk szükségleteit figyelő szerveinek részéről egy új, marxista-leninista irodalomtörténeti kézikönyv türelmetlen várásában jelentkezik. Hadd említsem meg, hogy a napokban indul meg és 1952 folyamán befejeződik egy az egyetemi oktatás céljait szolgáló nagyobb arányú szöveggyűjtemény kiadása, az írókra és a közölt szövegekre vonatkozó legfontosabb adatokkal és jegyzetekkel. Az összefoglaló irodalomtörténet befejezését az erők jelenlegi ismerete alapján csak a második ötéves terv elejére ígérhetjük, de egyes fejezetei és legalább egy kötete mostani tervünk végrehajtása során elkészülnek.

A kézikönyv előkészítésének kell megszabnia az ötéves terv végéig elvégzendő részletkutatások, szöveg- és forráskiadások többségének tárgyát is. Azok közül a feladatok közül, amelyek körében a részletkutatások és monografiák hiánya a legfájdalmasabban érezhető és amelyek legsürgetőbben követelik munkánk megjavítását, különösen fontosnak tartom Petőfi költői fejlődésének új megvilágítását. Egyik legsúlyosabb mulasztásunknak tartom a Petőfi-irodalom csaknem teljes hiányát Révai és Horváth elvtárs centenáriumi előadásai óta. Nyilvánvaló, hogy ennek oka nem a Petőfiért való lelkesedés hiánya, mégis ebből a szempontból is káros hatása lehet annak, hogy nem beszélünk róla eleget, bár mindig hangoztatjuk, hogy egész irodalmi multunkból ő a legfőbb példaképünk. E mulasztás főoka, azt hiszem, azzal kapcsolatos, hogy Petőfi történelmi helyét Révai elvtárs tanulmányai végérvényesen megállapították, mi viszont irodalomtörténetírásunk egyik legfőbb általános fogyatékosága, a művészi eszközök elemzésének elhanyagolása folytán úgy éreztük, hogy vannak sürgősebb feladatok, mint az egész alakjában legkevésbé problematikus, legkövetkezetesebben forradalmár költőnk egész pályájának új megvilágítása. Ezen a hiányon a legközelebbi időben segíteni kell. Ebben a munkában is sokat segíthet a szovjet tudomány, ezért is vettük fel már legközelebbi tervünkbe Blagoj *Puskin művészi útja* c. Sztálin-díjas művének fordítását, noha az eredetinek is csak az első kötete jelent még meg.

A Petőfi-kutatás terén való elmaradásunk káros hatása, sajnos, még a kritikai szövegkiadás minőségében is megmutatkozik. Az első köteteket kénytelenek voltunk az egyes művek történetét megvilágító jegyzetek nélkül közrebocsátani, hogy a több évvel ezelőtt az akadémiai tervtől függetlenül előkészített kiadás megjelenése tovább ne halasztódjék. Úgy határoztunk, hogy a történeti és magyarázó jegyzeteket két év múlva megjelenő külön kötetben fogjuk adni. Úgy látszik, a kiadásba — éppen a Petőfi-irodalom teljes feldolgozásának elhanyagolása miatt — elég nagyszámú hiba is becsúszott. Birálatával az Irodalomtörténeti Bizottság legközelebbi ülése fog foglalkozni. A Petőfi-kutatás egy fontos mellékágának, a Petőfi világhíre történetére vonatkozó kutatásnak

állásáról e munkálat vezetője, Turóczi-Trostler tagtársunk osztályunk legutóbbi ülésén számolt be.

Egy másik terület, ahol különösen rosszul állunk, az imperializmus korának irodalma, elsősorban az Ady utáni irodalom. Itt nemcsak a legnagyobbak művészetének részletes elemzése hiányzik, minthogy itt is többnyire beértük Révai József Ady- és Horváth Márton József Attila-tanulmányával. Sok esetben nincs tisztázva egyes írók helye, a két kultúra lenini elve szempontjából való hovatarozása sem. Nyilvánvaló, hogy az imperializmus korának polgári irodalma nem lesz olyan mértékben része szocialista kultúránknak, mint XIX. századi klasszikusaink. De az a bizonytalanság, amely széles körökben pl. Babits, Kosztolányi és Karinthy Frigyes megítélése körül uralkodik, nem hagyható meg. Ami az imperializmus korának reakciós, dekadens, népellenes kultúrájához tartozik, azzal nyíltan le kell számolni, már csak azért is, mert mindaddig, amíg ez nem történik meg, fel-felbukkanhatnak olyan törekvések, amelyek ehhez való visszatérés kísérletével zavarják szocialista irodalmunk fejlődését. Másfelől az is hiba, hogy egyes írókról szinte nem merünk beszélni, noha érezzük, hogy korlátaik és ingadozásaik ellenére nem tartoztak mindenestől a népellenes másik kultúrához.

Irodalmi fejlődésünk szempontjából is, népünk érdeklődésének kielégítése végett is fontos volna néhány olyan írónk egész pályájának megvilágítása, akik különböző irányból jöttek, de több, vagy kevesebb határozottsággal megtalálták az utat, amely lehetővé teszi részvételüket a szocialista kultúra építésében.

A mult új értékelése felé azoknak a harcoknak fényénél indultunk el, amelyek az új, szocialista magyar irodalom megteremtéséért, a formalizmus, az elefántcsont-tornyos dekadens irányzatok felszámolásáért, pártos realista irodalom megteremtéséért folytak. Irodalomtörténetírásunk helyes fejlődésének elmaradhatatlan feltétele, hogy fokozódó mértékben a jelen problémáin tájékozódjék, hogy ne szakadjon el az élettől. Ez a veszedelem sokszor fenyeget, és ennek is legjobb orvossága volna, ha időnként minden irodalomtörténész hozzászólna a mai irodalom egyes jelenségeihez is, élő íróról is írna tanulmányt, új könyvről bírálatot. Jogos igénye íróinknak, hogy azok, akik legnagyobb íróművészeinkkel foglalkoznak, részt vegyenek az ő megítélésükben, esztétikai tudásukkal segítsék az ő fejlődésüket is. Ebben a vonatkozásban legtöbbünket komoly mulasztás terheli. De azt hiszem, a kérdés lényegének félreértése, vagy félremagyarázása az, ha egy irodalomtörténész munkáját csak aszerint értékelik, hány cikke szól mai írókról, és nem aszerint, mennyire irányul figyelme a mult kutatásában is a jelen szükségleteire.

Félremagyarázták Fagyjevnek a kritika színvonalának emelését célzó és a világ leggazdagabb irodalmának, a szovjet irodalomnak tárgyalását számonkérő szavait azok, akik azt mondták, hogy irodalomtörténészekre nincs szükség, hogy a magyar irodalomtörténészek szűnjenek meg irodalomtörténészek lenni. Éppen Fagyjev szállt szembe egyes szovjet íróknak és kritikusoknak a klasszikus

irodalom legkiválóbb kutatói ellen emelt hasonló vádjával. »Le kell lepleznünk, — mondta — és ki kell nevetnünk azokat a tudatlan írókat, akik bár azokból a tudásfoszlányokból élnek, amelyeket irodalomtörténészeinktől kölcsönöznek, ugyanakkor melleleg becsmérelni merik irodalomtudományunkat.« (Az *irodalom-elmélet és kritika feladatai*. A szocialista realizmus problémái. 1948. 46. l. oroszul.)

Ha a feladataink fontossága, népünk jogos és egyre türelmetlenebb igényei és teljesítményeink közti aránytalanság okait vizsgáljuk, semmiesetre sem háríthatjuk el a felelősséget magunkról, munkánk tervszerűtlenségéről, marxista-leninista képzettségünk fogyatékoságáról. De rá kell mutatnunk, egy olyan objektív okra is, amely nélkül ezek a hibáink és a kutató káderekben való nyomasztó hiány sem küszöbölhető ki, és ez az irodalomkutatás központi szervének hiánya. Nemcsak arról van szó, hogy mindeddig egyetlen olyan irodalomtörténész sem volt, akinek főfeladata a tudományos kutatás, hogy mindnyájan nem is kevés más feladatunk mellett szakítunk néha időt kutatásra és írásra, hogy amit oktatómunkánk előkészítése során tisztáznunk sikerült, annak irodalmi formába való öntésére alig gondolhatunk, pedig bizonyára a magunk munkái hitelesebben és tökéletesebben tennék közkinccsé kutatásaink eredményét, mint ahogy ez az előadásainkról készült jegyzeteken át immár rendszeresen történik. Ennél sokkal súlyosabb hiba, hogy sok értékes kádert, köztük a népből jövő s már marxista-leninista szellemben nevelkedett legtehetségesebb fiatalokat sem lehetett eddig a tudományos kutatás terén foglalkoztatni.

A kérdésnek ezen a káderpolitikai részén kívül az egész kutatómunka megszervezése és irányítása sem lehetséges kutatóintézet nélkül. Az irodalomtörténeti kutatás közvetlen irányítása eddig a Magyar Irodalomtörténeti Társaságra volt bízva, de a társasági forma egyes tagadhatatlan eredmények ellenére sem bizonyult alkalmasnak a munka tervszerűségének biztosítására. A Társaságnak meg kell maradnia, mint előadások és széleskörű nyilvános viták szervezőjének, de a kutató munka kollektív szervezésére halaszthatatlanul szükség van az irodalomtörténeti kutatóintézet felállítására. Erre biztat a Szovjetunió és az egyes Szovjetköztársaságok, sőt már csaknem valamennyi népi demokratikus ország példája is.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tudvalevőleg két nagy irodalomtudományi intézete van, a Gorkijról elnevezett moszkvai Világirodalmi Intézet és a leningrádi Orosz Irodalmi Intézet, a Puskin-Ház. Mindkettőnek szervezetéből és munkájából sokat kell tanulnunk. Tervünk szerint a magyar irodalmi kutatóintézet idővel magába foglalná a Petőfi-házat és éppúgy Petőfi nevét viselné, mint Puskinét és Gorkijét az orosz, Sevcsenkoét az ukrán, Kupaláét a bjelorusz, Nizámiét az azerbajdzsáni, Rusztavéliét a grúz irodalmi intézetek. A kazak, az örmény, az üzbec, a lett, a litván és az észti akadémiának is van irodalmi kutatóintézete. Ami a népi demokratikus országokat illeti, eddigi tudomásunk szerint is van már irodalmi kutatóintézete Lengyelországnak, Csehszlovákiának, Romániának, Bulgáriának, Kínának. Lengyelországban

három évvel az új akadémia szervezése előtt megkezdte már működését az irodalmi kutatóintézet (Instytut Badań Literackich), amely szervezi és összefogja az ország valamennyi irodalomtörténészét. A szovjet intézeteken kívül a népi demokratikus szomszéd államok kutatóintézetei bizonyára szintén sok tanulsággal fognak szolgálni munkánk megindításában, hiszen helyzetünk nehézségei is sokban hasonlítanak egymáshoz, irodalmi multunknak is sok rokon problémája van.

Örömmel jelenthetem, hogy a kutatóintézet felállítására vonatkozó javaslatunkat, amely tervünk szerves része és egyben megvalósításának feltétele, az Akadémia elnöksége elfogadta és az intézet felállításáról szóló határozatot tegnap a nagygyűlést megnyitó ünnepi ülésen az Akadémia főtitkára nyilvánosságra hozta. Abban, hogy az irodalmi kutatóintézettől sokat várhatunk munkánk megjavításában, tervszerűbbé tételében, produktívitasában, ideológiai fejlődésünkben és nem utolsó sorban a kádernevelés szempontjából, hogy az intézet a kutatás anyagi lehetőségeit is nagy mértékben megnöveli, aligha lehet kételkedni. Megerősít ebben az eddig felállított kutatóintézetek, így osztályunk vonalán a Nyelvtudományi Intézet, de kiváltképp a Történettudományi Intézet példája, amely máris komoly eredményeket mutathat fel, és amelynek létezése nagy mértékben hozzájárult annak az előnynek növeléséhez, amelyben a magyar történetírás az irodalomtörténetíráshoz képest van. Hogy az első időben nagy nehézségekkel kell majd megküzdenünk, mind a vezetés megoldásában, mind a munkatársak megválasztásában és a munka szervezésében, az bizonyos. De a munka megkezdésével tovább várni már súlyos mulasztás volna. Számítunk minden irodalomtörténész segítségére, hogy Pártunk, kormányunk, Akadémiánk gondoskodását népünk érdekében minél értékesebb és eredményesebb munkával hálálhassuk meg.

*

Hogyan állunk a kádernevelés terén s különösen a tudomány öregjeinek és fiataljainak viszonya tekintetében? Az egyetemen a legújabb időkig be kellett érniük a pedagógus-képzés megjavításával, minden erőt erre kellett összpontosítanunk és arra alig kínálkozott lehetőség, hogy a hallgatók egész tömegével való egyéni foglalkozás igénye mellett elegendő gondot fordíthassunk tudományos káderképzésre. Az Akadémia ösztöndíjakat bocsátott rendelkezésre, hogy az erre alkalmas fiatalok könnyebben végezhesék tanulmányaikat s ugyanakkor segítsenek olyan feladatok megoldásában, amelyeket kutatóintézet híján az egyetemi intézetekben kellett elvégeztetni és amelyek egyszersmind megfelelő vezetés esetén az ő fejlődésüket is elősegítik. Bevontuk őket részletkutatásokkal, kiadványok előkészítésével foglalkozó munkacsoportokba, az Irodalomtörténeti Társaságnak egyes korszakok problémáit megvitató munkaközösségeibe, adtunk nekik feladatokat egyes kiadványok anyagának összegyűjtése, sajtó alá rendezése, jegyzeteinek elkészítése körül, de azt a szándé-

kunkat, hogy a legjobb fiataloknak eközben elvi irányítást, az általános képzésen túlmenő tudományos nevelést adjunk, alig tudtuk megvalósítani. A ránk súlyosodó feladatok sorában a tudományos káderképzés csaknem mindig a legmosztohábbul járt. Vonatkozik ez a tanszékek fiatal munkatársainak továbbképzésére is. Mindez túlterhelésünkön kívül arra is mutat, hogy munkánk megszervezésében nem vontuk le eléggé azokat a tanulságokat, amelyek Sztálinnak a tudomány öregei és fiataljai együttműködésére vonatkozó szavaiból következnek, és hogy nem tudtunk különbséget tenni olyan feladatok között, amelyeket nekünk kell végezni, és olyanok közt, amelyeket más is elvégezhet.

Megnehezítette az alapos, elmélyedő tudományos káderképzést a bölcsész-kari oktatás eddigi rendszere is. Csak ebben az évben tértünk rá, szovjet példára, az egyszakos tanárképzés rendszerére. Még a kezdet nehézségeivel küzdünk, de bizonyos, hogy az új rendszer lehetővé fogja tenni az alaposabb, elmélyedőbb tudományos képzést, már az egyetemi évek alatt is.

Az elmúlt évnek a tudományos káderképzés szempontjából legnagyobb vívmánya az aspiranturának ugyancsak szovjet mintára történt bevezetése, Márciusban négy, novemberben újabb négy fiatal tudóst választottunk ki arra, hogy 3 éven át főfeladatuk a magyar irodalomtörténet terén való továbbképzésük és első nagyobb tudományos munkájuk megírása legyen. Olyan eredménye ez a Magyar Népköztársaság kultúrpolitikájának, amelyről a régi Magyarországon álmodni sem lehetett. Az említett számokkal mindkét esetben túlléptük a magyar irodalomtörténet köréből eredetileg előirányzott kereteket, noha, kivált a második alkalommal egészen szigorú mértéket alkalmaztunk. Ez arra mutat, hogy az egyetemről kikerülő fiatalok közül egyre több jó tudományos káderre számíthatunk s így a Horthy-korszak bűnös mulasztásai folytán a mi területünkön különösen súlyos káderhiányt rövidesen pótolni tudjuk. Hadd említsem még meg, hogy míg az első alkalommal csak a budapesti egyetem nappali tagozatának végzett hallgatói közül választhattunk, a most újonnan felvett aspiránsok közül egy Debrecenben, egy pedig a budapesti egyetem esti tagozatán végzett, s hogy amíg a tavaly kiszemeltek közül 2, ha egyéni munkára sokkal kevesebb lehetőséget adó körülmények között is, de azelőtt is tudományos munkahelyen dolgozott s valamennyien Pesten működtek, az új aspiránsok közül 3 vidéki tanár, 1 nem irodalmi vonalon dolgozó kiadóvállalati lektor volt eddig. A vidéki jelöltek előretörése azért is örvendetes, mert egész tudománypolitikánkban és szakunk területén sem sikerült mindeddig teljesen felszámolni a vidékkel való kapcsolat hiányosságait, a vidéki egyetemek és vidéki kutatók elszigeteltségének átkos örökségét. Sajnos, a szegedi egyetemen végzetek közül még pályázó sem jelentkezett. Az esti tagozatról bevált jelölt sikere azért örvendetes, mert mutatja, hogy az egész napi munka után sokkalta nehezebb körülmények közt tanuló dolgozók köréből is várhatunk a tudományos utánpótlás számára is alkalmas kitűnő erőket.

A tudomány öregjeinek és fiataljainak viszonyáról beszéltünk az imént. Nem hallgathatok el néhány szót arról, hogy milyen támogatást kapunk mi, akik a marxizmus-leninizmusban ugyancsak kezdők vagyunk, a Párttól és a marxizmus-leninizmus magyar mestereitől. Bizonyos, hogy rengeteget. Az ideológiai fejlődésünket biztosító különleges oktatási formáról más összefüggésben még szólnom kell. Most csak azt akarom kiemelni, hogy egész munkásságunknak irányt szabott az, hogy a magyar irodalomról marxista módon elsősorban Révai elvtárs Kölcsey-, Petőfi- és Ady-tanulmánya nyomán kezdtünk gondolkodni, hogy őt próbáltuk követni néhány más író elemzésében. Szinte minden megszólalása, hogy csak a legutóbbiakról szóljak, akár a Pártkongresszuson, akár az Írókongresszuson, akár a színházi, vagy építészeti konferencián hangzott el, fontos elvi tanulságokat adott irodalomtörténeti munkánk megjavításához is. De úgy érzem, hiányzanék valami beszámolómból, ha nem említeném meg, milyen nagy szükségünk volna közvetlen segítségére, bírálatára és tanácsaira. Révai elvtárs a mi osztályunk, a nyelv- és irodalomtudományi osztály tagja; milyen sokat tanulhatnánk, mennyivel több lelkesedéssel folytatnánk munkánkat, ha néha-néha közvetlenül is éreznénk, hogy rajtunk tartja szemét.

Nem hallgathatom el azt sem, hogy ritka alkalmakat kivéve nélkülöznünk kell Lukács elvtárs közvetlen segítségét is, akitől Révai és Horváth elvtársakon kívül legtöbbet tanultunk, akitől még nagyon sokat tanulhatunk, aki elnöke a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak és ebben a minőségében munkánkat sok kitűnő szemponttal előrelendítő programmal indította meg a Társaság új életét, de az első heteken túl sem a Társaság, sem újjáalakulásunk óta osztályunk életében nem vesz részt olyan mértékben, ahogy az a sok tanulság, amit tőle várhatunk, kívánatosná tenné.

Nagy hálával tartozunk Krajevcszkij elvtársnak, a szovjet irodalomtudomány küldöttének, aki rengeteg elfoglaltsága közben mindig készséggel áll rendelkezésünkre a szovjet tudomány gazdag tapasztalataiból merített tanácsaival és állandóan részt vesz osztályunk több bizottságának munkájában, valamint aspiránsaink nevelésében is.

*

Elérkeztünk a harmadik nagy kérdéscsoporthoz: hogyan állunk tudományunk értékes hagyományainak felhasználása és a káros hagyományok megsemmisítése terén, megszabadultunk-e az elavult hagyományok rabságából, beszélhetünk-e már arról, hogy igazán új, marxista-leninista tudományt művelünk és mit kell tennünk, hogy a még meglévő káros törekvéseket és tévedéseket felszámoljuk?

Tudományunk multjának ismerete, eredményeinek felhasználása terén is vannak komoly mulasztásaink, amelyekre erősebben csak Sztálin nyelvtudományi cikkeinek egyes tanulságai ébresztettek. »Amikor N. J. Marrt és különösen, tanítványait hallgatjuk, azt gondolhatnók, hogy N. J. Marrig semmiféle

nyelvtudomány sem létezett és hogy a nyelvtudomány N. J. Marr 'új tanának' megjelenésével kezdődött. Marx és Engels ezen a téren sokkal szerényebbek: ők azt tartották, hogy az ő dialektikus materializmusuk a tudományok — a többi között a filozófia — fejlődésének, az előző korokban megtett fejlődésének terméke. (Marxizmus és nyelvtudomány. 1950. 32. l.) Ha az egész mult ilyen megtagadásáról irodalomtudományunkban nem is kell beszélni, kétségtelen, hogy nem támaszkodtunk eléggé a korábbi magyar irodalomtörténetírás eredményeire, nem beszéltünk érdemeiről. Minthogy nem végeztük el tudományunk multja eredményeinek felmérését, éppen azért nem vehettük fel elég tervszerűen a harcot azokkal a téves és káros irányokkal sem, amelyek főleg a felszabadulás előtti utolsó évtizedekben, az imperializmus rothadt levegőjében hatalmasodtak el. Tervünknek egyik külön fő pontja a magyar irodalomtörténetírás és kritika történetének megírása. Hadd utaljak most csak néhány olyan körülményre, amelynek tudatosítása egész további munkánk szempontjából fontos.

A magyar irodalomtörténetírás a német hódító politika, a gyarmatosítás elleni harcban született és fejlődött. Most 240 éve, a szégyenletes szatmári béke évében jelent meg az első írói lexikon (Czwittinger: *Specimen Hungariae literatae*). Ennek bevallott célja, hogy a magyar nemzet barbárságát hangoztató és ezzel elnyomását igazolni akaró nézetek ellen vegye fel a harcot. Később is ismételten ez a hazafias szándék adott lendületet az irodalomtörténeti kutatás fejlődésének. Ezzel szemben az imperializmus korának egyik legelterjedtebb kutatási iránya, az összehasonlító irodalomtörténeti iskola főága azt akarta bizonyítani, hogy az egész magyar irodalmi fejlődés a bécsi kultúrának függvénye és ezt a hazug elméletet ki akarta terjeszteni olyan korokra is, amelyekben a magyar kultúra kétségtelenül fejlettebb volt nemcsak az osztrák, hanem az egész német kultúránál. Azt hiszem, annak, hogy milyen erős az idegen hódító törekvések szolgálatában álló hazaáruló kozmopolitizmus veszélye az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás területén, világszerte kevés jellemzőbb bizonyítékát lehet találni a Heinrich-, Petz-, Bleyer-féle iskola garázdálkodásánál.

Ugyanakkor, amikor ezt kiemelem, szükségesnek tartom, hogy rámutassak arra is: nem értek egyet azokkal, akik minden összehasonlítást hibáztatnak, a marxizmussal ellentétesnek tartanak. Sztálin a Szovjetunió történetéről szóló tankönyv tervének Kirov és Zsdánov társaságában írt bírálatában (*Megjegyzések »A Szovjetunió története« című tankönyvtervezethez. Társadalmi Szemle 1947. 452. l.*) megróttá, hogy egy szó sincs benne a nyugati haladó eszmék szerepéről az orosz forradalmi mozgalmakban. Nem a haladó törekvések nemzetközi összefüggésének letagadása a célunk, mikor az összehasonlító irodalomtörténet kozmopolitizmus ellen harcolunk. Az ellen tiltakozunk, hogy irodalmunk nagy alkotásait nem a nemzeti társadalmi fejlődés viszonyaiból magyarázzák, nem a társadalmi harcok tükrének tekintik, hanem mindenfelől összeszedett hatások és motívumok szövedékének. Mi is büszkék vagyunk arra a visszhangra, amelyet Bacsányi és társai adtak a »francia forradalom hívó szavára«, (Révai) fontosnak tartjuk

a francia forradalom történetének és eszméinek tanulmányozását Petőfi fejlődésében is, nem tudjuk elképzelni az újabb magyar irodalom történetét anélkül, hogy a marxizmus eszméinek hatásáról ne beszéljünk. És vajjon van-e olyan író, kritikus vagy irodalomtörténész, aki irodalmunk mai fejlődéséről beszélni tudna a világ leghaladóbb, legszebb, leggazdagabb irodalma, a szovjet irodalom jótékony hatásának, helyesebben tudatos tanulmányozásának vizsgálata nélkül?

Az összehasonlító kutatás terén is van a magyar irodalomtörténetírásnak még pótolnivalója: annak kutatása, mi a szerepe a klasszikus orosz irodalomnak 19. és 20. századi irodalmunk haladó törekvéseiben. Nincs benne semmi csodálatos, hogy ezt a kérdést a múltban elhanyagolták. A haladó orosz irodalom felé fordulás a 19. század második felének magyar íróinál egyszerre volt ellenhatás a hivatalos német orientációra és a nyugati irodalom kezdődő általános dekadenciájára, keresése a Petőfivel rokon forradalmi demokratikus gondolkodás új lehetőségeinek és a művészi realizmusnak. Hiszen a 48-as forradalmak bukása után egész Európában bekövetkezett az irodalom hanyatlása, csak Oroszországban fejlődött ki egy nagy virágzó demokratikus irodalom és a 48 eszméit a fojtogató viszonyok közt feledni nem akaró magyar írók új biztatást leginkább az orosz irodalomból kaphattak. Persze nem arról van szó, hogy most más irányból jövő hatásokat fogunk kutatni, mint eddig, egyébként azonban továbbra is legyen külön összehasonlító irodalomtörténetírás. Ezeknek a kutatásoknak is annak a megvilágításából kell kiindulniok, milyen magyar viszonyok voltak azok, amelyekben íróink az orosz irodalom felé fordultak segítségért, mi volt az a magyar viszonyokban, aminek megértéséhez segítséget, aminek megváltoztatására reményt adott a világ leghaladóbb irodalma; a marxista-leninista kutatásnak nem főszempontja az összehasonlító vizsgálat, de fontos részletkérdéseket világíthat meg.

A kozmopolita jellegű, az imperialista nyugat gyarmatosító törekvéseit kiszolgáló összehasonlító kutatáson kívül a burzsoá irodalomtörténetírás legkülönfélébb reakciós irányzatai jelentkeztek nálunk is, különösen az ellenforradalmi korszakban. Jellemző fejlődésen ment át a már eredetileg is reakciós, mert a változó mozzanatokkal szemben a fejlődést megkötő mozzanatokat hangsúlyozó milieu-elmélet. Ebből kiindulva Beöthy Zsolt még csak általában beszélt a társadalmi fejlődéstől és osztályszempontoktól független örök nemzeti vonásokról és a volgai ősmagyar lovast állította oda a magyar irodalmi fejlődés szimbolumául. Horthy-korszakbeli epigonja már úgy határozta meg a magyar irodalom fősajátságait, hogy lényege a faji jelleg és az úri felfogás és szimboluma a ló. Világos, hogy pl. Petőfinek, Móricz Zsigmondnak vagy József Attilának az így értett magyar irodalomban nem lehet helye. Ez a népellenes másik kultúra irodalomszemlélete.

A szélső nacionalista irodalomszemlélet egy másik véglete a falu osztálytagozódását elkenő egységes paraszti jelleget tette meg a magyar irodalom

örök vonásának és ezt a szemléletet összekötötte valami őskeleti primitívség idealizálásával, sokszor legnagyobb klasszikusaink lebecsülésével. Ez a jelenség tudvalevőleg művészetünk ma is eleven veszedelmeként került szóba legutóbb az első magyar zenei plénumon.

A halálra ítélt burzsoázia félelme a társadalom haladó erőtől megnyilvánult azokban a szélsőségesen individualista és irracionalista törekvésekben, melyek mindent az egyéni lelkialkatból akartak magyarázni s tagadták az irodalom és művészet megismerő, valóságot visszatükröző szerepét, tagadtak minden fejlődést, az irodalmi alkotásoknak a társadalmi harcokkal való összefüggését. Legnagyobb klasszikusainkat igyekeztek elszakítani a magyar nép felszabadító harcainak történetétől, hogy új küzdelmekre mozgósító, lelkesítő hatásukat megakadályozzák. Ezek a törekvések sokszor egyesültek az irodalom eszmei tartalmát általában elhanyagoló formalista törekvésekkel. A másik oldalon ott álltak a szellemtörténeti hóbortnak nálunk különösen terméketlenné bizonyult kísérletei, amelyek az elvont eszmék világát tüntették fel egyedül létezőnek s tagadták minden összefüggését az anyagi léttel, vagy a történelem egyedüli mozgatójának tekintették. Ez az irány, korábbi elszigetelt kísérletek után, nálunk kifejezetten az ellenforradalom jegyében tűzte ki zászlaját, kifejezetten a »bolshevik métely« ellen akart harcolni, de folyóiratában, a Minervában sokszor kacagtató körülményességgel kerülgeti a marxizmusnak még említését is.

Míndezek az irányok eltűntek ugyan a népi hatalom megszilárdulása óta, de nyomaik sokszor kísértének még munkánkban s a belőlük folyó téves nézetek veszedelmét csak akkor háríthatjuk el, ha nyíltan felvesszük velük a harcot, ha az egész mult irodalomtörténetírásnak kritikai átvizsgálása során tudatosítjuk reakciós jellegüket és leszámolunk velük.

Marxista szándékú irodalomtörténeti munkákban elég gyakran találkozunk még különféle idealisztikus maradványokkal, másrészt a társadalmi szempont olyan vulgáris értelmezésével, amely nem egyszer közeli rokonságban van a milieu-elmélettel és a polgári szociológiával. Hadd mutassak rá különösen arra a már Révai elvtárstól említett álmarxista törekvésre, amely merev osztálykategóriák szerint próbálja elkülöníteni, megmagyarázni és értékelni az irodalmi jelenségeket. A szovjet irodalomtudomány történetében ennek az iránynak leghírhedtebb képviselője Pereverzev volt, az ő munkáit nálunk szerencsére nem ismerik. De a nagyérdemű Plehanov tévedései nálunk is kísértének. Tudjuk, hogy Sztálin a Nagy Honvédő Háború idején Lenin mellett említette az orosz marxizmus megalapítóját, mint a nagy orosz nemzet egyik legnagyobb büszkeségét. Plehanov munkáiból, ha szilárd marxista-leninista alapon állunk, mi is sokat tanulhatunk, de nem szabad elfelejtenünk, hogy politikai tévedései szoros kapcsolatban voltak elméleti tévedéseivel, hogy ezeknek a tévedéseknek irodalmi nézeteiben is megvolt a megfelelője. A magyar irodalomtörténetírás számára is rendkívül tanulságos, ha összevetjük pl. Plehanov Tolsztoj-értékelését.

különösen korai alakjában, a marxista irodalomtudománynak mindeddig legnagyobb remekművével, Leninnek Tolsztojról szóló tanulmányaival.

Azt hiszem, nem fölösleges megemlítenem, hogy láttam olyan egyetemi jegyzetet, amelynek elméleti-módszertani bevezetése teljesen Plehanovra támaszkodik, Lenint még véletlenül sem említi, és nyilván nem véletlen, hogy ugyanez az egyébként nagy tudású előadó képviselte egyidőben legerősebben azt a törekvést, amely legnagyobb költőink egyikét-másikat azzal próbálta elintézni, hogy nemes volt.

Tudományunk minden művelője nyelvészeinkkel együtt ujjongott Sztálin nyelv tudományi munkáinak nagyszerű következtetéseiben, de bizonyos, hogy mi irodalomtörténészek el vagyunk maradva számunkra legfontosabb tanulságaik széleskörű megvitatásában. Az Irodalomtudományi Dokumentációs Központ legutóbbi kiadványában közzétettük annak a vitának egész eddig publikált anyagát, amely a Szovjetunió Tudományos Akadémiája irodalmi intézeteinek rendezésében folyt le ez év májusában, s folytatjuk az idevágó cikkek, előadások és viták közzétételét a dokumentációs Értesítőben is, az Irodalomtörténetben is. A tanulságoknak a magyar irodalom sajátos fejlődésére való alkalmazása és nagy nyilvánosság előtt való megvitatása még nagyrészt hátra van. Még korántsem tudatosítottuk teljesen azt a sokoldalú, a mi munkánk hiányait is megvilágító iránymutatást, amelyet Sztálin e munkái jelentenek. Az irodalmi nyelv kutatása terén egy fiatal irodalomtörténésznek Vörösmarty nyelvére vonatkozó kísérletén kívül még jóformán semmi sem történt, sem nyelvészek, sem irodalomtörténészek részéről. Pedig mindkét tudomány munkásaira vár annak megvilágítása, milyen nyelvi anyaggal dolgoztak íróink, másrészt, mivel járultak hozzá legnagyobb költőink a magyar nyelv fejlődéséhez.

De bármennyire fontos a mi számunkra is az irodalmi nyelv vizsgálata, azt hiszem, nagyon szűken fognánk fel Sztálin munkáinak hatalmas jelentőségét irodalomtudományunk szempontjából, hogyha azt a következtetést vonnánk le belőle, hogy most már irodalomtörténészeink főfeladata az irodalmi nyelv vizsgálata, s ezért, amint egyik kiváló nyelvészünk kívánta, szerezzünk mindennek előtt alapos nyelvészeti képzettséget. Persze ez is nagyon hasznos volna. Mégsem tudunk egyetérteni ezzel a véleménnyel.

Csak néhány olyan tanulságra mutathatók most rá, amelyet ugyancsak le kell vonnunk magán a nyelvvel való foglalkozás kötelességén kívül és azokon kívül, amelyek minden tudományra és főleg minden társadalmi tudományra oly nagy jelentőségűek, alap és felépítmény viszonyának, a felépítmény rendeltetésének, aktív szerepének minden eddiginél mélyebb és teljesebb megvilágításán kívül. A nyelv felépítmény voltáról, osztályjellegéről szóló¹ legendák szétzúzása után nagyon fontos tudatosítani éppen nyelvészet és irodalomtudomány tárgyának összetartozásuk mellett teljesen eltérő jellegét, azt, hogy az irodalmi alkotások anyaga, a művészi kifejezés eszköze a nyelv, de az irodalom-

tudomány számára még a nyelv is mást jelent, mint a nyelvész számára, hogy az irodalom művészileg megformált nyelve mindig osztályideológia kifejező eszköze, a felépítmény aktív hatásának feltétele.

Sztálin munkái nyomtatékos figyelmeztetés számunkra, hogy tudatosítsuk magunkban a mi tudományunk tárgyának sajátos feladatát, tehát egyrészt azt, ami az irodalom felépítményjellegéből, osztályjellegéből folyik, másrészt azt, ami minden más felépítményszerű jelenségtől megkülönbözteti: a többi művészetekkel együtt a képek, a típusalkotás szerepét a művészi megismerésben, valamint azt, ami minden más művészettől megkülönbözteti, a nyelv szerepét a művészi formában. Ezzel az utolsó kérdéssel kapcsolatban költészet és zene bizonyos összefüggései is meg fognak világosodni. Ezeket a szempontokat mi még sokkal inkább elhanyagoltuk, mint a szovjet tudomány. A művészi szempontnak csaknem teljes mellőzése marxista-leninista irodalomtörténetírásunk első szárnypróbálgatásaiban csaknem szükségszerű volt. De az a képtelen helyzet következett belőle, hogy költőink eszmei mondanivalójának elemzése alig különbözött egy filozófus, vagy politikus jellemzésétől másban, mint legfeljebb az idézetek természetében.

Általában le kell vonnunk azt a tanulságot, hogy szaktudományunk elvi, elméleti kérdéseivel sokkal többet kell foglalkoznunk ahhoz, is, hogy részletkutatásokat jól végezhessünk.

De mindenekelőtt és mindenkifölött a marxizmus-leninizmusnak egész mélységében, egészen széles összefüggésben való tanulmányozásra kell ösztönöznie Sztálin nyelvtudományi munkáinak. Az a csodálatos világosság, éleslátás, a mindenki számára meggyőző igazság ereje, amely benne mindenkit lenyűgözött, a marxizmus-leninizmus zseniális képviselőjének éleslátása.

A világ minden nagy és szép gondjának hordozója, a 800 milliós béketábor vezére, a végreteleg kiéleződött nemzetközi helyzetben időt szakított arra, hogy nyilatkozzék egy tőle sohasem művelt szaktudomány legégetőbb kérdéseiről és ezzel egyszeriben világosságot teremtett a legsúlyosabb problémák homályában. Azt hiszem, azok közül, akik szinte újabb felszabadulásnak érezték ezeket a nyilatkozatokat, sokan nem tudatosították magukban eléggé, hogy Sztálin igazsága a marxizmus-leninizmus igazsága, hogy Sztálinban a marxizmus-leninizmus legnagyobb élő mestere, Lenin munkájának folytatója, továbbfejlesztője mutatott utat nekik is. A tudománynak óriása Sztálin, de azért lehet az, mert a legmélyebben él benne, egész összefüggésében, a marxizmus-leninizmus elmélete.

Nem egyszer hallunk némelyektől olyan nyilatkozatokat, hogy ők szeretnék marxista tudományt csinálni, de mondjuk meg, hogyan alkalmazzák pl. a dialektikát egyik, vagy másik speciális kérdésben. Ugyanakkor elfecsérelt időnek érzik azt az ideológiai tanulást, amelyet a Párt és a kormány tudományos fejlődésük segítésére lehetővé tett. Persze sok esetben megtalálhatjuk a közvetlen útmutatást is a szovjet szakirodalomban, de az igazi marxista-leninista

tudomány útja csak azok számára nyílik meg, akik a marxizmus-leninizmust olyan mélyen értik meg, hogy önállóan tudják alkalmazni. A marxizmus azért az egyedüli tudományos elmélet, mert a gyakorlatért, a világ megváltoztatásáért jött létre, az életért és nem az élettől elszakadva született és fejlődött, azért, mert a forradalmi harcokban, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a szocializmus megteremtése, a nagy honvédő és felszabadító háború, a kommunizmus építése világtörténelmi győzelmeiben nyerte és nyeri napról-napra igazolását s mindezek tapasztalatain fejlődik tovább. Ezt az elméletet nem lehet megéretni, módszerét nem lehet elsajátítani egyes speciális kérdésekre leszűkített érdeklődéssel.

Ez az értelme mindnyájunk számára Sztálin közismert szavainak, amelyeket a marxizmus-leninizmus tanulmányozásának minden tudomány számára való jelentőségéről mondott: »Van egy tudományág, amelynek ismerete feltétlenül kötelező minden tudományág bolsevikjai számára, ez a marxista-leninista társadalomtudomány, a társadalmi fejlődés törvényeiről, a proletárforradalom fejlődéstörvényeiről, a szocialista építés fejlődéstörvényeiről, a kommunizmus győzelméről szóló tudomány... A leninista nem lehet csupán kedvelt tudományágának specialistája, hanem egyúttal politikusnak és közéleti embernek is kell lennie, élénken kell érdeklődnie hazájának sorsa iránt, ismernie kell a társadalmi fejlődés törvényeit, tudnia kell alkalmazni ezeket a törvényeket és arra kell törekednie, hogy az ország politikai vezetésében aktív része legyen. Természetesen a bolsevik szakemberek számára ez további megterhelés lesz. Ez azonban olyan megterhelés, amely bőségesen meghozza a maga gyümölcsét.«
(*Beszámoló a XVIII. Pártkongresszuson. A leninizmus kérdései.* 5. kiadás. 1951. 742—743. 1.)

Igen, meghozza a maga gyümölcsét szaktudományi munkánkban is, a szélesebb összefüggések megértése, a dialektika lényegének megértése, a dialektikus materializmus világnézetének, elmélet és gyakorlat elválaszthatatlan egységének átélése, minden tudományos feladat mélyebb és tisztább látása által.

Mi mindnyájan, akik magyar irodalomtörténeti kutatással és a magyar irodalomtörténet tanításával foglalkozunk, a felszabadulás nagy élményén át, a nagy szocialista forradalomból született Szovjetunió diadalmas erejének és a szovjet emberek szocialista humanizmusának megismerésén át jutottunk el a marxizmus-leninizmus igazságának elismeréséig, politikai fejlődésünk vitt el az egyedüli tudományos világnézet elfogadásáig. E tudomány nagyságához, mélységéhez s mindattól való gyökeres különbségéhez, sőt többnyire ellentétéhez képest, amit mi addig tudhattunk, nagyon rövid ideje alkalmazhatjuk a dialektikus materializmus szemléletét és módszerét, a nagy Lenin és Sztálin szempontjait, a szovjet tudomány tapasztalatait a konkrét magyar fejlődés vizsgálatára. Amikor még alig kezdtünk tanulni, máris tanítanunk kellett, hogy segítsünk megszabadítani ifjúságunkat a legreakciósabb irodalomtanítás mételyétől.

Régi tudáskészletünket fel kellett használni anélkül, hogy kellő alaposággal átvizsgálhattuk volna. Fontos alkalmak arra is kényszerítettek, hogy a nyomtatott szó nyilvánosságával rögzítsük meg eléggé ki nem forrott, meg nem érlelt gondolatainkat, és még annyira sem volt szilárd marxista-leninista tudásunk, hogy meg tudtuk volna ítélni, milyen messze van a marxista-leninista irodalomtörténetírástól az, amit közrebocsátottunk. Hibáink tudatosítása alapfeltétele annak, hogy továbbhaladhassunk.

Azt hiszem, az elmondottak világosabbá tehetik azt is, miért nem tartom a legnagyobb hibának, hogy eddig keveset produkáltunk, hogy monográfiák vagy éppen összefoglaló irodalomtörténetek közt nem lehet válogatni. De nagy hiba volna, ha tovább kellene halasztanunk népünk jogos várakozásának kielégítését, ha akár elfoglaltságunkra, akár a tisztázatlan elvi kérdések sokaságára hivatkozva nem fognánk hozzá sürgősen e feladatok megoldásához. Pártunk, kormányunk gondoskodása folytán Akadémiánk sokat fog tehetni, azoknak a szervezeti és anyagi feltételeknek megteremtésére, amelyek a munka eredményességét biztosíthatják, gondoskodni fogunk a fiatal káderek neveléséről és a tudományos kutatómunka területén való foglalkoztatásáról. Hogyha egyelőre még szűkebb körben is, rendkívül fontos lépés a minisztertanács legutóbbi határozata a tudományos munka zavartalanságának biztosításáról. Nekünk egy a kötelességünk, minden erőnk megfeszítésével, népünk legjobbjainak hősi teljesítményeihez méltó forradalmi lelkesedéssel dolgozni és közben szünetlenül fokozni marxista-leninista tudásunkat, munkánk eszmei tudatosságát, tanulni a szovjet tudomány nagyszerű eredményeiből. Ne felejtjük el, hogy mi irodalomtörténészek is felelősek vagyunk népünk szocialista fejlődéséért, irodalmunk egészséges fejlődéséért, hazánk biztonságáért és szabadságáért, a magyar nép életének szépségéért és boldogságáért.

Kongresszusunk célja, hogy hibáink kimutatása, nézeteink tisztázása által hozzájáruljon feladataink minél helyesebb, minél konkrétabb megfogalmazásához, hogy seregszemléje legyen irodalomtörténészeink egész táborának és egyszersmind mozgósítsa is erőnket az irodalmi kutatás tervének megvalósítására.

Ezekben a vitákban is tartsuk szüntelenül szem előtt Sztálin nyelvtudományi munkáinak azt a tanulságát, hogy »semmilyen tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül«. Hassa át vitáinkat a bolsevik kritika és önkritika szelleme, legyünk élesek, ahol elvi szempontból szükség van rá, és legyünk szigorúak saját magunkkal szemben, ahol személyes szempontok vezetnének.